

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

**QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK,
CHOG'ISHTIRMA TILSHUNOSLIK VA
TARJIMASHUNOSLIK**

2024 Vol. 3 (2)

**www.tsuull.uz
www.uzlctscls.tsuull.uz**

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK,
CHOG'ISHTIRMA TILSHUNOSLIK
VA TARJIMASHUNOSLIK

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES,
CONTRASTIVE LINGUISTICS AND
TRANSLATION STUDIES

2024 Vol. 3 (2)

www.tsuull.uz
www.uzlctscls.tsuull.uz

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Uzoq Jo'raqulov
Nozliya Normurodova
Ziyoda Teshaboyeva

Mas'ul kotib: Mahmadiyor Asadov

Tahrir kengashi

Islomjon Yoqubov, Bahodir Xoliqov, Komiljon Hamroyev, Odiljon Safarov, Nargiza Rashidova, Aidaxon Bumatova, Nurmurod Chiniqulov, Nigora Sulaymonova, Gulnoraxon Niyazova, Ra'noxon Xudjayeva, Yulduz Ziyayeva, Zulfiya To'xtaxadjayeva, Shahnoza Asqarova, Ma'suma Obidjonova, Parviz Izzatillayev.

Jurnal haqida ma'lumot

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) Rayosatining 2021-yil 30-oktabrdagi №308/6-sonli qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan. "Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik" seriyasi – filologiyaning ayni sohalarini qamrab olgan "O'zbekiston: til va madaniyat" akademik jurnalining ilovasi hisoblanadi.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslikka oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

O'zbek, ingliz va rus tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda ilmiy maqolalar, kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Editor-in-Chief:	Shuhrat Sirojiddinov
Deputy editor-in chief:	Uzok Djurakulov Nozliya Normurodova Ziyoda Teshaboeva
Executive secretary:	Mahmadiyor Asadov

Editorial Board

Islomjon Yoqubov, Bahodir Holiqov, Komiljon Hamroev, Odiljon Safarov, Nargiza Rashidova, Aidakhon Bumatova, Nurmurod Chiniqulov, Nigora Sulaymonova, Gulnoraxon Niyazova, Ra'noxon Khudjayeva, Yulduz Ziyaeva, Zulfiya To'xtakhadjueva, Shahnoza Asqarova, Ma'suma Obidjonova, Parviz Izzatillaev.

About the Journal

Uzbekistan: Language and Culture. Comparative Literature Studies, Contrastive linguistics and Translation Studies series is an academic journal that publishes works in the field of comparative literary studies, contrastive linguistics and translation studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be Uzbek, English and Russian. Other Turkic languages are also welcome.

In addition to research articles, the journal publishes thesis and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navai Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.
103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.trans.compliterary.tsuull.uz

MUNDARIJA

JAHON ADABIYOTI VA TIPOLOGIK TALQIN

Mahmadiyor Asadov

“Yolgʻizlik motivi”ning ikki talqini: Kamyu va X.Doʻstmuhammad ..8

Aidaxon Bumatova

Hofiz Sheʼroziy: hofiz va shoir simbiozining gʻazallarda aks etishi16

Gulchehra Qoʻyliyeva

Ritsarlik romanlarining uch tipi va sharq adabiyoti26

Nilufar Dilmurodova

Badiiy ijod tabiati va ijodkor qalamining charxlanishi35

Mohigul Ergasheva

Tatar maʼrifatparvarlari Begali Qosimov talqinida42

Munira Niyazova

Sentimental nasr: asosiy xususiyatlari va tipologiyasi48

Dildora Aliqulova

Badiiy-psixologizm maishiy muammolarni badiiy talqin etish vositasi sifatida56

Laylo Toʻychiyeva

Kareta va tralleybus xronotopining tipologik xususiyatalari63

Elmurod Tursunov

Oʻzbek va xorijiy qodiriyshunoslikni qiyosiy rejada oʻrganish70

Elyor Murtazayev

Remark romanlarida “yoʻqotilgan avlod” tushunchasi talqini78

Madina Elboyeva

Jek London hikoyalarida psixologik tasvir vositalari85

Dilrabo Hakimjonova

Majusiylar zohid qismati96

Sarvarbek Tuliboyev

Turkiy matbuot va Turkiston madaniy hayoti102

Rushana Zaripova

Qahramon ruhiyatini yoritishda konfliktning o'rne113

TARJIMA VA TARJIMASHUNOSLIK

Aidaxon Bumatova

Mumtoz g'azallarda an'anaviy obrazlar va ularning tarjimalari .121

Matluba Qudratova

Ekvivalentlikka doir nazariy qaydlar129

CHOG'ISHTIRMA TILSHUNOSLIK

Gulmira Absalamova

Fransuz Uyg'onish adabiyotining til xususiyatlari140

Boburjon Samigov

Indonez tilidagi inglizcha o'zlashmalarning pragmatik xususiyatlari147

Nargiza Erkaboyeva

O'zbek tilida mehmonnavozlik konseptining lingvopragmatik tahlili154

Shaxnoza Asqarova

"Alpomish" dostonida milliy marosimlarning tasvir xususiyatlari159

“Alpomish” dostonida milliy marosimlarning tasvir xususiyatlari

Shaxnoza Asqarova¹

Abstrakt

Ushbu maqola xalq ogʻzaki ijodiga oid asarning yoki lugʻat boyligida mavjud soʻzlarning qadimiyligini aniqlash uchun uni yondosh xalqlar ijodida yoki oʻsha millat tilida mavjudligini oʻrganish yaxshi natija beradi. Bu borada “Alpomish” dostoni mazmuniga oid asosiy voqealar oltoy, tatar, boshqird, qozoq, qoraqalpoq va boshqa turkiy xalqlarda ertak, rivoyat, doston shaklida mavjud ekani asar nihoyatda qadim zamonlarda yaratilganidan darak beradi. Asar oʻzbek xalqining qadim hayot tarzini oʻzida mujassam qilgan, epik sanʼatkorlar tomonidan asrlar davomida ogʻizdan-ogʻizga oʻtib kuylab kelingan eng goʻzal asar hisoblanishi bugungi kunda nafaqat til va adabiyot ahliga, balki barcha boshqa soha vakillariga ham sir emas. Mazkur durdonaning qirqdan ziyod oʻzbek variantlari va turli versiyalari bor boʻlib, har bir variant va versiya juda koʻp tadqiqotlarni talab etadi. Bu doston oʻzbek tilshunosligidagina emas, balki dunyo dostonchiligida oʻzining zalvorli mavqe-maqomiga ega ekanligi haqida yozilgan.

Kalit soʻzlar: *doston, xalq ogʻzaki ijodi, termin, leksik birliklar, folklorshunoslik.*

Dostonning oʻrganilish masalasi haqida gap borar ekan, uning koʻp tadqiqot, maqola va tezislari yaratilishiga asos boʻlganligini koʻrish mumkin. Ammo “Alpomish” dostonining jahon folklorshunosligidagi oʻrni, mifologik asoslari, badiiy va leksik qatlamlari, eposning xalqimizning tarixi, urf-odat va anʼanalari bilan bogʻliq xususiyatlari uning izlanuvchilarni yana koʻplab tadqiqotlarning dunyoga kelishiga sabab boʻla oladi, degan fikrga yoʻllaydi.

Oʻzbek tili tarixini oʻrganish uchun eng muhim manba turli ogʻzaki va yozma yodgorliklar boʻlib, ularning aksariyati pergament yoki qogʻozda qoʻlyozmalar shaklida taqdim etilgan. Bu manbalarda saqlangan matnlar oʻz davri ijtimoiy hayotining turli ehtiyoj va talablariga javob bergan. Ular hozir tilshunoslikda qoʻllanilayotgan

¹ Asqarova Shaxnoza Kamolidinovna – Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti doktoranti (DSc), PhD

E-mail: asqarovash85@mail.ru

ORCID ID: 0009/0006/6892/4324

Iqtibos uchun: Asqarova, Sh.K. 2023. “Antroponimik birliklarning tarjimada aks ettirish masalasi”, *Oʻzbekiston: til va madaniyat*, 3 (2): 159-167.

maqsadlar uchun mo'ljallanmagan. Bu holat og'zaki va yozma manbalardan olingan lingvistik ma'lumotlarni to'g'ri talqin qilish bo'yicha tadqiqotchilar oldiga bir qancha murakkab savol va vazifalarni qo'yadi. Ushbu lingvistik ma'lumotlarni xronologik va mahalliy ma'noda adekvat talqin qilish faqat matnshunoslik asosidagina amalga oshirilishi mumkin. Bunday matnlardan eng nodir namuna hisoblanmish "Alpomish" dostoni lingvotekstologik tahlil uchun asosli manbadir.

Professor To'ra Mirzayev doston variantlari yuzasidan olib borgan tadqiqotlarida uning "Alpomish", "Alpamis", "Alpamis botir", "Alip – manash", "Alpamsha", "Alpamisha va Barsin xiluv" kabi nomlarda atalishini qayd etadi. Hatto "Dada Qo'rqut kitobi"ning uchinchi bo'y (doston)i "Bamsi Bayrak" o'zining syujet voqealari jihatdan "Alpomish"ga yaqin turishini ta'kidlaydi. Olimlarning ma'lumot berishiga qaraganda, XIX-asr oxirida Ya.F.Kal o'zbek-qo'ng'iroq urug'i aynli aymog'iga mansub baxshi Omonnazardan dutor jo'rligida doston tinglagani va bu doston "Alpomish" dostoni bo'lishi kerakligi haqida ma'lumotlar ham bor. Bundan kelib chiqib, "Alpomish" dostoni o'zbek qahramonlik eposining eng qadimgi va mukammal namunasi ekaniga ishonch hosil qilamiz. O'zbek folklorshunosligida uning o'nlab variantlari to'liq va parcha holida yozib olingan. Qadimgi an'analar asosida doston kuylagan Jasoq baxshi, Yo'ldosh baxshi, Jumanbulbul, Ernazar baxshilar o'z tajribalarini Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Islom shoir, Po'ltan, Abdulla shoir, Nurman Abduvov o'g'liga meros qilib qoldirganlar. "Alpomish" eposi bebaho merosning noyob va jilokor mo'jizasi bo'lib nom qozondi. 1928 yilda Mahmud Zarifov ustoz Hodi Zarif rahbarligida Fozil Yo'ldosh o'g'lidan ikki oy davomida "Alpomish"ning to'liq matnini yozib oldi. Hozirgi kunda dostonning Bekmurod Jo'raboy o'g'li, Xushboq Mardonaqul o'g'li, Berdi baxshi (Berdiyev Pirimqul o'g'li), Saidmurod Panoh o'g'li, Po'ltan va Ergash Jumanbulbul o'g'li variantlari nashr etilgan. Fozil Yo'ldosh o'g'li aytgan doston esa bir necha marta ustoz H.Zarifov va T.Mirzayev nashrga tayyorlagan shaklda e'lon qilindi. Xalq og'zaki ijodini o'rganish orqali zamonaviy avlod vakillari ma'lum bir millatning yillar davomida yaratilib sayqallangan turmush tarzi, urf-odati, an'ana-marosimlari, o'tmishi, bugungi kuni va istiqboli, dunyoqarashi hamda ruhiyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Bu orqali ma'lum bir xalqning o'zligini anglash, tahlil qilish, ongda aks ettirish xislatlari, unga bo'lgan sa'y-harakatlari, millatning ko'p ming yillik turmush tarzi, qadriyatlarini aks etgan bo'lib, xalq og'zaki ijodini

o‘rganish degani o‘sha xalqning o‘zini o‘rganishdir.

Bugungi ma’naviyatimizdagi yangilanish jarayoni, shubhasiz, adabiy merosimizni, shu jumladan xalq og‘zaki ijodini, uning badiiyati, mifologik qatlamini qay darajada o‘zlashtirishimiz bilan belgilanadi. Buning uchun esa eng avvola san’atga, adabiyotga zamin bo‘lgan xalqimizning qadim mifologik tasavvurlarini, baxshichilik san’atini yaxshi o‘rganishimiz, tahlil va tadqiq etishimiz lozim bo‘ladi. Zero, epik ijod har bir xalqning badiiy tarixidir. Masalan, dostonida qadimiy va hozir ham mavjud bo‘lgan milliy urf-odatlarimiz bilan bog‘liq marosimlarni tasvirlashda, baxshining epik an’anaga qay darajada rioya etganligini kuzatilsa, eposning, ayniqsa qahramonlik dostonlarining bevosita marosim bog‘liq jihatlari hali yetarli darajada o‘rganilmaganiga guvoh bo‘lish mumkin. Yetakchi folklorshunos olim Jabbor Eshonqulovga ko‘ra, arxaik eposda, jumladan, “Alpomish” dostonida ham marosimlarning muhim o‘rin tutishi va ustivor qonuniyat kashf etishi kuzatiladi. Biroq, qahramonlik eposi birgina marosimlardan kelib chiqadi yoki tug‘iladi deb xulosalash masalani o‘ta jo‘n hal etish bo‘ladi. Marosim epik formalarning transformatsiyasi orqali yuzaga chiqadi. Ushbu arxaik epik formaning bevosita marosim bilan aloqadorlik tomonlarini tadqiq etish eposning tub asoslarini yoritishda o‘ta muhimdir. Bu o‘rinda ikki jihatga alohida to‘xtalib o‘tish zarur: Birinchidan, eposning marosimlardagi o‘rni va funksiyasi. Bugungi kunda O‘zbekistonning janubiy viloyatlarida davom etayotgan qadimiy an’ana – to‘y-tomosha va boshqa marosimlarning baxshilar ishtirokida o‘tkazilishi. Ikkinchidan, marosimlarning eposda aks etishi, ya’ni marosimlarning epos syujetida tutgan o‘rni.

Qadimdan mavjud bo‘lgan, xalqimiz hayotining ajralmas qismi, ta’bir joiz bo‘lsa pirovard maqsadi bo‘lmish to‘y-to‘noq, turli marosimlar, urf-odatlar, irim-sirim, ta’bularining asosi “Alpomish” dostonida yaqqol namoyon bo‘ladi. Chunki, hech bir eposda xalqimizning kundalik maishiy hayoti badiiy jihatdan bu darajada batafsil ifodalanmagan. Ollohdan farzand so‘rash, uning tug‘ilishidan oldin ovga chiqish, suyunchi berish, farzandning tug‘ilishi, uni etakka solib ism qo‘yish, beshik to‘y, to‘y maslahati, jarchidan foydalanish, chufurron to‘y va yana ko‘plab odat va marosimlar biz tadqiq qilayotganimiz “Alpomish” eposidan joy olishi muhim ahamiyatga ega.

Epos va marosimni o‘rganishda birinchi navbatda qiyosiy tipologik metodning ustivorligini inkor etmagan holda, struktural, lingvopoetik va ruhiy tahlil kabi ko‘plab metodlarga ham suyanish

lozim bo'ladi. Qiyosiy tipologik tahlilda birinchidan, marosimlarni o'zaro qiyosiy o'rganish mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan uni epos va eposdagi motivlar bilan muqoyasalash imkoniyati tug'uladi. Lingvopoetik va ruhiy tahlil metodlari epos va marosim semantikasini chuquriroq yoritib berishda asosiy omil bo'ladi. Struktural metod esa epos va marosim tizimini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki arxaik epos bilan marosim strukturalari o'zaro uyg'un kelishini ko'ramiz. Shomonning shajarasi, uning tanlanishi, homiy ruhlar ko'magida bo'lishi, o'zga dunyoga safar, yovuz ruhlar bilan jangi, o'zga qiyofaga ega bo'lishi bu shomonlik marosimiga xos xususiyatdir. Arxaik, jumladan, "Alpomish" eposida ham shajaraga alohida urg'u berilishi, Hakimbekning tug'ilishi va doimo pirlar ko'magida bo'lishi, qahramonliklar namoyish etishi, safarga otlanishi, yovuzlikka (yovuz ruhlarga) qarshi kurashi, yetti yillik zindon, ya'ni ramziy "o'lik"lik holatidan so'ng, qayta tirilib chiqib, Qo'ltoy qiyofasiga kirishi struktural jihatdan shomonlik marosimi bilan aynan bir xil ekanligini ko'ramiz. Qolaversa, eposning genetik xususiyati uning janr strukturalarini o'rganish orqali ochiladi. Epos va marosim haqida so'z ketganda, mutaxassislar ularni bir-biriga bog'lab turuvchi eng muhim jihat: eposning xalq ijodining spetsifik namunasi sifatida marosim va marosim folklori bilan bevosita aloqadorligida ko'rishadi.

Marosimning eposda aks etishi haqida so'z ketar ekan, uning asosan ikki: a) maishiy turmushda o'z ijro o'rniga ega bo'lib, eposda ham badiiy aks etgan (farzandning tug'ilishi, ism qo'yish, beshikkerti qilmoq, atashtirib ro'mol o'ramoq, sovchi qo'ymoq, qalliq o'ynamoq va hakoza; b) maishiy turmushda ijro o'rnini unitilib, badiiy holatga ko'chgan (farzand tug'ilishidan oldin ovga chiqish, kuyovga kelin tomonidan shartlar qo'yilishi va h.) jihatlarini tadqiq etish lozim bo'ladi. "Alpomish" dostonida farzandning tug'ilishi, unga ism berilishi bilan bog'liq o'rinlar qisqa satrlarda aytilib ketgan bo'lsada, u doston syujetida muhim ahamiyatga ega. Doston qahramoni Hakimbek yetti yoshga to'lganda Alpinbiy bobosidan qolgan o'n to'rt botmon parli yoyni otgani uchun "Alpomish" deb ataladi: "Shunda barcha xaloyiqlar yig'ilib kelib aytdi: ...bu Alpomish alp bo'lsin. To'qson alpning biri bo'lib sanaga o'tdi". Qadim marosimlarda, xususan, shomonlikda marosimdan so'ng qahramonga ikkinchi ism berilgan. Bu birinchidan shomonning eranlar tomonidan tanlanganligini va ruhiy kamolatga yetganligini bildirsa, ikkinchi tomondan uning boshqa qiyofaga kirganligini, mo'jizaviy qudratga ega bo'lganligini ham ko'rsatgan. Bugungi kunda ham respublikamizning janubiy

viloyatlarida ba’zan oilada o’g’il farzand tug’ilsa uni “orqalik” ekan deb, hamda insu jins, har xil yomon ruhlardan asrash maqsadida bolaga dastlab yolg’on ism beriladi. Agar shunday qilinmasa, u xastalikka chalinishi mumkin degan qarash mavjud. Ma’lum bir muddatdan so’ng kichik bir marosim o’tkazilib, bolaga haqiqiy ism qo’yilgan. Eposda marosim hech qachon batafsil tasvirlanmaydi, balki, uning muhim nuqtalari o’zining badiiy aksini topgan bo’ladi. Eng e’tiborli jihati, marosim epos tizimida syujetni yuzaga keltirib, epik xarakter kasb etadi. “Alpomish” dostonidagi Hakimbekka ikkinchi ism berilishi bilan bog’liq xalqa olib tashlansa, doston mazmuniga jiddiy putur yetadi. Demak, marosim ma’lum ma’noda epos syujet xalqasining yuzaga kelishiga zamin bo’lishi bilan birga bevosita badiiy estetik funksiya bajaradi. Barchinning eldan ajratilib, baland bir tepalikka o’tov tikishi dostonida shunday tasvirlanadi: “O’n ming uyli qo’ng’irotdan chiqarib, Barchinning o’tovini ko’tarib, ho’, anaday ovloq tepaning boshiga tikib qo’ydi. Bul o’tovda qirquin kanizlari bilan Barchin o’tirdi”. Bu yerda diqqatimizni tortadigan ikki jihatga to’xtalib o’tish zarur. Birinchisi, Barchin o’tovining tepalikka tikilishi. Tepalik, tog’ bu qadimda marosimlar o’tkaziladigan muqaddas joy hisoblangan. Ikkinchisi, o’tovning oq va baxmal ekanligi. Oq va qizil (baxmal) rang birinchi navbatda ikki olam (erkak va ayol birligining makoni) haqidagi qadim tushunchalarni o’zida ifoda etgan. Shuning uchun ham bu ikki rang eposda ham, marosimlarda ham aniq ramziy ma’noga ega. O’zbekistonning janubiy viloyatlarida uzatilayotgan qiz to’y kuni biror bir qarindoshi yoxud qo’shnilaridan birinikida, ya’ni o’z uyidan uzoqroqda bo’ladi. Qizning dugonalari uzatilayotgan qizni yashirishib, “qiz yashirdi” marosimini o’tkazadi. Kuyov tomondan tanlangan vakil bo’lg’isi kelinni topib olishi kerak. Ana shu “qiz yashirdi” marosimidan so’nggina, bo’lg’usi kelindan vakillar rozi - rizolik olishadi. Dostonida ham ayni marosim o’z aksini topgan: “Qadimgi rasimi shunday bo’ladi, Barchinoyni qiz opqochdi qiladi,... Bir yerda bularni topib oladi”. Ana shu kabi marosimlarni yaxshi bilmasak, Barchinning o’tov tikib, o’z elidan ajralib chiqishini oddiygina talqin qilishimiz tabiiy. Aslida esa, “Alpomish” kabi klassik eposda, biror bir detal noo’rin kelmaydi va ularning har biri o’zining chuqur ma’nosiga ega. Barchinning alohida o’tov tikib, o’z elidan ajralib chiqishi, bu bir tomondan qizning balog’atga yetganidan dalolat bersa, ikkinchi tomondan uning ihota qilinishini anglatadi.

“Qizyashirish”, ya’ni turmushgachiqayotgan qizning jamoadan ajratilishi, uning ihota qilinishi, ya’ni har xil noxushliklardan, yomon ko’zlardan saqlash uchun qilingan amaliy harakat bo’lib, Barchinning

tepalikka, o'tov tikishi esa ana shu qadim marosimning dostonidagi badiiy ifodasidir. Sochning marosim va folklordagi o'rni, funksiyasi va poetik ko'lam juda muhim jihatdir. Soch siypatar, umuman sochning o'rilishi bu qiz bolaning balog'atga yetganligi anglatuvchi unsurlardan biri bulib, u qadimiy soch magiyasi bilan bog'liq marosimning transformatsiyaga uchragan bir ko'rinishidir. Soch magiyasi birinchi navbatta hosildorlik kultiga bo'lgan e'tiqoddan kelib chiqqan. "Alpomish" dostonidagi "soch siypatar" marosimida ham ana shunday qadim tasavvurlar o'z ifodasini topgan. "Kokillaring o'rilgandir tol-tol, har biriga bersa yetmas dunyo mol". Bu o'rinda soch bir tomondan, bo'yi yetgan qizning go'zallik belgisi bo'lsa, ikkinchi tomondan xalqimizga oid bo'lgan qiz-juvonlar sochini "qirq kokil" qilib maydalab o'rish odati ham qadim-qadim zamonlarga borib taqalishidan dalolatdir.

Bundan tashqari soch, yol bu ruhga tegishli. Birovning sochi yoxud yoliga egalik qilish, uning ruhga egalik qilish, uni o'ziga tobe etish bilan barobar hisoblangan. Frezer soch qadim marosimlarda eng yuksak mavqeda bo'lganligini, ibtidoiy inson sochni tarash, oldirish, kuydirish orqali tabiatga va ruhga ta'sir qilish mumkin deb hisoblaganligini ta'kidlaydi.

Arqon, tayoq, oyna marosimlarda eng ko'p ishlatiladigan predmetlardir. Ularni birlashtirib turuvchi jihat esa, bu uchala jism qadim tasavvurlarga ko'ra ikki dunyo o'rtasidagi chegara, belgini ifodalashidir. Shuning uchun kuyov-kelin yo'liga tashlanadigan arqon, tayoq (baqan) bu ularni bir dunyodan ikkinchi bir dunyoga qadam qo'yganligini anglatgan. Shuning uchun ham homilador ayol tayoq yoki arqondan hatlamaydi, oqar suvda cho'milmaydi, tunda ko'zguga qaramaydi, sochini kesmaydi degan odatlar bugungi kungacha saqlanib qolgan.

Oyna aslida suvning atributi hisoblanadi, suv tabiiy xususiyati bilan ko'zguga tenglashtirilgan. Suv esa ikki dunyo o'rtasidagi chegara. Shuning uchun ham suvning barcha din va turli xil marosimlardagi o'rni juda baland. "Kampir o'ldi" marosimi nikoh to'yining bir qismi hisoblanadi. Bu marosim ba'zi joylarda kelinining uyida, ayrim hududlarda kelin kuyovnikiga olib kelingandan keyin amalga oshirilgan. "Alpomish" dostonida u kelin, ya'ni Barchinning uyida amalga oshiriladi. N.P. Lobacheva bu marosim o'tgan asrning o'rtalarida O'rta Osiyoda yashovchi turkiy xalqlarning barchasida uchrashini ta'kidlaydi. Bu marosim bugungi kunda saqlanib qolgan. Surxondaryo, Qashqadaryo viloyatlarida xuddi dostonida aynan keltirilgani kabi kelin tomonida amalga oshiriladi. Chimildiq

tutilgan uyga kirmoqchi bo'layotgan kuyov navkarlarining yo'li to'silib, ostonada turgan bir kampir it bo'lib “irillaydi”. Odatda it bo'lib irillaydigan kampir kayvoni, uvali juvali va obro' - e'tiborli, eng muhimi, kelin tomonning eng yaqinlaridan biri bo'lishi kerak. Kampirning “ulushi” berilgach, kuyov ichkariga kiritiladi. Shundan so'ng “kampir o'ldi” marosimi boshlanadi.

Ma'lumki, nikoh hamma vaqt o'lim va tug'ilish orasidagi muhim bir vosita, hayot – o'lim - hayot davomiylik siklining boshlanishi hisoblangan. O'lib tiriluvchi ma'budlar haqidagi qadim tasavvurlarga ko'ra, keksa qish yer yuzini tark etgandan so'ng, u yangi – bahor qiyofasida dunyoga keladi. O'lim yo'q ekan, tug'ilish ham bo'lmaydi; qish “o'lmasa”, bahor “tug'il”maydi. Aslida o'lim va tug'ilish bir holatning ikki ko'rinishi xalos. Dostondagi “kampir o'ldi” marosimida ham xuddi ana shu narsa, ya'ni bir fasl(sikl) o'rnini, ikkinchi bir fasl olganligi, “kampir” o'lib, yangi oila dunyoga kelayotganligi, mangu davomiylik siklining ramziy ifodasidir. Tabiat faslini keksa kampir qiyofasida tasavvur qilish “Choy momo”, “Sust xotin” marosimlarida o'zining yanada yorqinroq ifodasini topgan. Ma'lumki, o'lib tiriluvchi ma'budlar haqidagi ko'plab miflar mavjud. Bunday miflarga xos bo'lgan eng muhim xususiyat ularning tabiat va hosildorlik kultini o'zida mujassam etgani va ularning ko'pchiligi, albatta, ayol qiyofasida bo'lganidir. Har fasl almashganda esa ularga qurbonliklar qilinib, maxsus marosimlar o'tkazilgan.

Xulosa shundan iboratki, doston va marosim bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayon. Marosimlarning tarixiy ildizlarini tadqiq qilishda “Alpomish”ga o'xshash eposlarimizga murojaat etishimiz tabiiy. Eposdagi motivlarni esa marosimlar bilan qiyosiy o'rganganimizdagina ularning mazmun-mohiyati yanada chuqurroq ochiladi. Epik ijodkorning qobiliyati, iqtidori an'analarga nechog'liq rioya qilib, ajdodlardan avlodlarga meros qilib kelinayotgan qadimiy dostonga o'z xissasini qo'shib, uni qanchalik o'z originalligini saqlagan holda yangilay olganligida namoyon bo'ladi. Biz o'zbeklarda oilada o'g'il farzand tug'lsa unga Alpomish deb ot qo'yib, jilla qursa o'z ismi ustidan erkalab Alpomish deb chaqirish odat tusiga kirgan. Ayniqsa, keksalarning yigitlar balog'atga yetganda “Alpomishday kuchli bo'l, mard bo'l, jasur bo'l” deb nasihat qilishi doston qahramonining nechog'li bugungi zamonaviy odamlarimiz uchun ham qadrli ekanidan dalolatdir.

Adabiyotlar

Алпомиш. Достон. Айтувчи Фозил Йўлдош ўғли. Нашрга тайёрловчилар: Ҳоди Зарифов ва Тўра Мирзаев. –

Тошкент: Фан, 1999. - 820 б.

Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. – Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1947. – 520 с;

Лобачева Н. П. Различные обрядовые комплексы в свадебном церемониале народов Средней Азии и Казахстана. Домусулманская верования и обряды в Средней Азии.-М.: Наука. 1975. - С. 302-320.

Мирзаев Т. Эпос и сказитель. – Ташкент: Фан, 2008.- С. 70-160.

Путилов Б. Эпос и обряд // Фольклор и этнография. – Л.: Наука. 1974. - С.76.

Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 1986, 65-119 б.

Фрэзер Дж. Фольклор в Ветхом завете. – М.: 1989. - С. 263-265.

IMAGE CHARACTERISTICS OF NATIONAL CEREMONIES IN THE EPIC "ALPOMISH"

Shakhnoza Askarova¹

Abstract

In this article, in order to determine the antiquity of a work of folklore or words in the vocabulary, it is good to study its existence in the works of neighboring peoples or in the language of that nation. In this regard, the fact that the main events related to the content of the "Alpomish" epic exist in the form of fairy tales, narratives, and epics in Altai, Tatar, Bashkird, Kazakh, Karakalpak and other Turkic nations indicates that the work was created in extremely ancient times. The fact that the work embodies the ancient way of life of the Uzbek people and is considered the most beautiful work that has been sung by epic artists for centuries is not only important for people of language and literature, but also for all other people. It is not a secret to industry representatives. There are more than forty Uzbek variants and different versions of this masterpiece, and each variant and version requires a lot of research. This epic is written not only in Uzbek linguistics, but also in world epics.

Key words: *epic, national oral creativity, term, lexical units, folklore.*

References

Alpomish. Doston. Aytuvchi Fozil Yo'ldosh o'g'li. Nashrga tayyorlovchilar: Hodi Zarifov va To'ra Mirzayev. – Toshkent: Fan, 1999. - 820 b.

¹ *Asqarova Shaxnoza Kamolidinovna* – Doctoral student of Tashkent State University of Oriental Studies (DSc), Doctor of Philosophy (PhD).

E-mail: asqarovash85@mail.ru

ORCID ID: 0009/0006/6892/4324

For citation: Asqarova, Sh.K. 2024. "Image characteristics of national ceremonies in the epic "Alpomish". *Uzbekistan: Language and Culture* 3 (2): 159-167.